

9502

891.99

5-36

891. 99

5-36

ՔՆԱՐ

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ա Կ Ա Ն

Հատոր Ա - - - - - Տեսք թիւ 1



Երևան և Մոսկովա, - - - - - Սկզբնական 1899

ՅՐԷՋՆՈ

891. 99

5-36

Գողթու թիւն 2. Էկիկենան

1899

14711-58 (8200-56)

«Շատ տարիներ անցան զայն ևս չի մոռցայ այն սև օր,
«Յօրում վերջին անգամ՝ ըսի «Մնաս բարեալ» իմ հէգ հօր.
«Ես զիս գրկեց սրտին վերայ, արտասուածոր աչքերով
«Պազաւ ճակատս, սրբեց քրտինքս իւր դողդոջուն ձեռ-
քերով:

«Երթաս բարե՛ալ, սիրուն զաւակս, Աստուած՝ ըլլայ
քեզ ընկեր,
«Քո փշալից ճամբուդ վրայ բուսնին շուշան ու վարդեր.
«Եհովային աջը ըլլայ քեզ օգնական, առաջնորդ,
«Նորա աչքեր հսկեն վրադ տիւ և գիշեր, հէգ ճամբորդ:

«Գնա՛, որդեակ, Հայոց երկրէն օտար աշխարհ պանդուխտ լեր,
«Այլ քո կրօնին, կա՛ց քո լեզուին, քո հայրենեաց անձ-
նուէր...
«Դու մի՛ մոռնար այն սուրբ երկիր, այր հողերու ներքե կան
«Մեր նախահարց սուրբ ոսկորներ, նոցա անշուք գերեզ-
ման...:

«Գնա՛, զաւակս, քաջ լե՛ր, արի, ճգնէ, ջանա՛, աշխատէ՛,
«Քո բաղդ, վիճակ ու ապագայ քրտանցդ մէջ որոնէ՛.
«Ես կը յուսամ ապրիլ տեսնել վերադարձիդ քեզ նորէն,
«Իսկ թէ մեռնիմ պիտի դիտեմ քեզ ամեն ժամ երկինքէն»:

«Ըսաւ պազաւ մէյ մ՛ալ ճակատս, արցունք լեցուց մէջ
ծոցիս,
«Գնա՛, որդեակ, գնա՛, կոչեց. Աստուած քեզ հետ,
յի է՛ զիս.
«Դու մ՛արտասուեր, սրտիս հատոր, աշացդ արցունք թող
դադրին
«Եթէ կ'ուզես քո վշտահար հօրդ ցաւերն ամոքին...:

«Ես մեկնեցայ աչերս ի լաց, սիրտս տխուր է՛ալեկոծ,
«Անհետացայ լեռներու մէջ, սարեր անցայ թաւ ու հոծ.
«Անտես եղան իմ աչերէս տուն, Հայրենիք, Հայաստան,
«Եղեմական օրհնալ դրախտ, էն արարչի պատուանդան:

«Հայոց սարեր, Հայոց ձորեր, Հայոց կաւկասն ու Մասիս,
«Կը կրկնէին իմ հօր խօսքեր «Գնա՛, որդեակ, յիշէ՛ զիս»...
«Եգեմարու զին Ափերահատ փրփրելով կը գոռայր,
«Եկեզեցւոյդ լե՛ր անձնուէր, քո Հայրենիք մի՛ մոռնայր:

«Ռրե ծածկեց ինէ երեսն, ամպեր եկան լեռներէն,
«Երկինք գոռաց, անձրեւ տեղաց զլիսիս վրայ տարօրէն.
«Անգութ բաղդը դարձուց երես, ինձ դէմ եղաւ թշնամի,
«Ճակատագրի եղէ անույն ևս այն օրէն խաղալի:

«Ինկայ այս տօր աշխարհին մէջ, օտար մարդիկ, նոր
աշխարհ,
«Իմ լաց ու կոծ մտիկ չ'ըրին երկինք իմ ողբ ու աշխար.
«Բաղդ չի ժպտեց իմ երեսին, ևս չի տեսայ հանգիստ օր մ՛,
«Մարդիկ զիս միշտ հալածեցին, ինձ դէմ զինան անողորմ:

«Օտարութեան ցաւ ու հոգեր մաշեցուցին կեանքս ու զիս,
«Խոչընդոտներ ճամբուս վրայ, փուշք ծակեցին խոր իմ
սիրտս,
«Լեզի արցունք երեսներուս վրայ բացին աղօսներ.
«Բաղդի պեղած խոր փոսին մէջ կորան բոլոր իմ յոյսեր:

«Հայրենիքէս եկաւ օր մ՛ալ բօթ իմ գոթաղդ հօր
մահուան,
«Սրտիս ցաւերն բազմապատկեց, աչերս դարձուց լիճ ար-
եան,
«Ախուժախով պատեց օրերս, գերեզմանին մօտեցուց
«Ծաղիկ հասակս. վարդ երեսներս, կայտառ իմ դէմք
թուամեցուց...:

Հէգ պանդխտին ձայնը կորաւ հեկեկանաց մէջ լուին,
Հառաչանքներ ու կցկտուր ձայներ ընդ մերթ լսուէին.
Վեր կանգնեցաւ, յառաջ քալեց, արցունքները սրբելով,
Նորէն ինկաւ սառին վրայ, ցուրտին առջև դողալով:

Տխուր ձայն մը հոն ըրդեցաւ, կարծես վերջի շունչն էր այն,
 Քանի մը խօսք ալ լսուեցաւ, իւր հօր ուղղած փունջն էր այն.
 Այն անգամներն սառած էին ցուրտին առջեւ յաղթահար.
 Նա դժուարաւ արտասանեց սա երկու խօսք վշտահար.

«Թէ չի կրցի սրբել ճակատէդ մահու քրտինք ցուրտ
 ու պաղ,
 «Այլ պիտի դամ դնել չիրմիդ ծաղկեայ պսակ փայթ ընդ
 փաղ.
 «Թէ չի կրցի դադաղիդ շուրջ փունջեր ընուլ վարդերէ,
 «Այլ պիտի վաղեմ թրջել տապանդ ջերմ արտասուօք,
 (Մասին) Հայր, ներէ՛...»
 Ճէրզի Սիթի, Դեկտ. 1885 Ն. Էկիսնսն

ԿՍՐԺԻ ԳԻՏՆԱԼ

Կինը աշխարհի այն միակ բռնակալն է որոյ ծանր լուծը սիրով կը տանինք. նա կիշխէ առանց օրէնքի, կընտրէ՝ առանց քուէի և կը վճռէ՝ առանց վճարեկ ատենէ՝ մը վախ ունենալու:

—Բաղդը խենթերու պահապան հրեշտակն է որ կօղնէ անոնց՝ երբ իրենց անձին իսկ չեն կրնար օգտակար մէկը ըլլալ:

—Մարդոց ուղեղը պաշտպանող բարեգործ անձը—զըլ-խարկավաճառը:

—Կնիկին սոսկալի հրացանը — ասեղը:

—Ժողովրդոց գաղանի ոտտիկանը — մամուլը:

—Իմ սիրած, յարգած ու պաշտած ամենէ գեղեցիկ, առաքինի և աննման կինը—իմ մայրս:

—Ողորմութիւնը հրեշտակներու կրած օսկի շղթային մէկ օղակն է:

—Այն մարդը որ թշնամի չէ ունեցած, բարեկամ չունենար կեանքի մէջ. այդ պիտիք կը նմանին անպտուղ ծառի մը որուն ոչ ոք քար կը նետէ: Գէշ չէ այն որ չտա թրոնամի ունի, բայց զգուշացիւր անկէ որ միայն թշնամի ունի:

ԱՀԱՒՈՐ ՎՃԻՌԸ

(Նորավէպ)

Ս.

Շուկեկառքը Քօլօրատոյի մերկ ու քարոտ լեռանց մէջէն կը թռչէր դէպի արեւմուտք:

Երկու հայ բնաանիքներ կային այդ կառախմբի ճամբորդներուն մէջ որք Բալիֆօրնիա կերթային՝ առն, հաց և կեանքի ապահովութիւն գտնելու յոյսով: Հայրենի քաղաքին մէջ իրարու անձանօթ էին այս բնաանիքներն, բայց ճամբորդութեան միջոցին մտերմացեր էին արդէն. և զըժ-բազդ բազդակիցները շուտ կը մտերմանան ընդ հանրապէս՝ մանաւանդ երկայն ճամբորդութեան մը մէջ:

Նորեկեան և Տիրանեան բնաանիքները վերջի կոտորածոց կենդանի գոհերէն էին, որք կուգային անձանօթ և օտար երկրի մը մէջ տարբեր կերպով գոհուիլ՝ առանց արին թափելու, բայց կամաւ և հաճութեամբ:

Գեռ արեւը նոր սկսած էր փախչող լեռանց մերկ գագաթները գունաւորել. հայ ճամբորդները, քնատ և յոգնած, անշուք տեսարանները հայրենի յիշատակաց հետ կընալ հաշտեցնելու համար, կարծես, գլուխին պատուհաններն զուրս հանած՝ կը դիտէին ակնադիչ: Սակայն Սատիլի ու Լեոն, որք աւելի մտերմական յարաբերութիւն մը մշակած էին այդ ճամբորդութեան մէջ, այս պահուս շահեկան խօսակցութեան մը մէջ էին՝ դրան մօտ եղող թիկնաթուռի մը վրայ նստած՝ քով քովի:

Սատիլի, Նորեկեաններու բարեկիրթ ու մէկհատիկ աղջիկը, առաւօտեան տաղին պէս զուարթ էր և ուրախ, թէ և անոր սիրուն դէմքին վրայ կոտորածի արհաւիրանայ ու ճամբորդութեան դժուարութեանց կնիքը կերէ էր տակաւին. երբեմն վարդի մը պէս կը կարմրէր, երբեմն գարնան շքեղ առաւօտին նման կը ծպտէր սիրուն, և երբեմն ալ ամօթթած լուսութեամբ մը կը պատասխանէր այն յանդուգն հարցմանց որք Լեոնի կողմէ կուգային յաճախ:

Լեոն, Տիրանեաններու մէկհատիկը, կը սիրէր իւր խօսակիցը այն սիրով որոյ սաքութիւնը ջերմաշափի ամենէ բարձր—ամուսնութեան աստիճանին կը հասնի շատ անգամ:

Լեոն Աստղիկ՝ չափազանց ամօթխած շէր բնութեամբ . իւր սէրը յայանելու համար գոհարութիւն մը կը գտար և կամենար կարծես . քանիցս , յարմար նախարան՝ մը վերջ , իր բոլոր յանդգնութիւնը մէկտեղ րերաւ՝ վերջի խօսքը բռնելու , բայց չի համարձակեցաւ դարձեալ : Լեոն հազարներ կտար եթէ ուրիշ մը կատարէր այդ պաշտօնը :

Աստղիկ կը գտար այս ամէնը . և թերեւ ամօթխած երիտասարդը ազատելու համար այդ գոհարակ կացութենէն յերկնից օգնութիւն կը հայցէր անոր :

Շոգեկառքը այս պահուս նիւ Մէքսիքոյի կը մօտենար . ծառան կառքի կանթեղներէ քանի մը հատը վառեց . ու պատահանները գոցեց շուտ մը , վառն վի կառախումբը մեծ թիւնէլէն պիտի անցնէր քիչ յետոյ :

—Ներսէի թէ ճրագ ալ չի վառէին , ըսաւ Լեոն :

—Ինչո՞ւ . միթէ մութի մէջ մնալ աւելի՞ կը սիրէք , պատասխանեց Աստղիկ մեղմ ժպիտով մը :

—Ձէ բնաւ . բայց մութի մ. շէր զուս գուցէ կրնայ աւելի համարձակ խօսիլ :

Գաղանիքին մեծ մասը ըստած էր արդէն . մնացեալը թիւնէլին մէջ պիտի խօսուէր թերեւ :

Մէկ բոպէէ վերջ մութը պատեց հոն . ստորերկրեայ նեղ ճամբուն մէջ շոգեկառքը կը գոռար սոսկալի . գիշեր էր , թերեւ աւելի մութ . բայց Լեոնի համար մութ չի կար երբէք , զի Աստղիկ կը փայլէր իր մօտ :

Բարեպառէ՛հ էր առիթը . Լեոն փութ խօսակցի ձեռքերը իր ձեռաց մէջ առաւ , սեղմեց ու կամացուկ մը համբուրեւէ վերջ վանոնք՝ ըսաւ մեղմիւ .

—Կը սիրեմ գրեզ :

Համեստ Հայուհին չի պատասխանեց երիտասարդին . իր լուծիւնը հաւատարմական պատասխան մ'էր սակայն այն հրաշէկ սլաքին որ դեռատի աղջկան սիրտը ծակելով անցած էր մէկ ակնթարթի մէջ :

Մութը մարած էր դարձեալ . այդ խաւարին մէջ կընքուած պայմանագիրը վարդեր սփռած էր հայուհւոյ այտերուն : Երկուքն ալ գոհ էին . կեանքի ճամբորդութեան գոհարին անցքերէն մին կը մտածէին թէ անցեր էին արդէն՝ այդ անգիր դաշնագիրը ընդունելով :

Բ

Քալիֆօրնիա Միացեալ Նահանգաց եղեմն է . մարդիկ զայն ոսկի նահանգ անուանած են անոր ոսկեղէն արտադրութեանց համար : Այս նահանգ արեւմտեան կիսագնաի Հայաստանը կրնայ սեպուիլ իրաւամբ :

Նորեկեան ու Տիրանեան ընտանիքները մէկ տարիէ ի վեր եկած հաստատուած էին այս նահանգի Ֆրէզնօ անուն քաղաքին մէջ , ուր հայ գաղթականութիւն մը կար արդէն հաստատուած շատ տարիներէ ի վեր :

Նորեկ գաղթականք տեղական Հայոց մի քանիներու առաջնորդութեամբ յաջողած էին ապրուստի ապահով միջոց մը ձեռք ձգել՝ քիչ գոհարութիւն կրելով :

Ֆրէզնօի Հայք , որք 500ի շափ էին , Ամերիկեան հայ գաղթականութեանց ամենէ բարեկեցիկ խումբը կը ընային սեպուիլ : Ասոնք , այդ բազմազբաղ քաղաքին պէս , ժամանակէն առաջ մեծցած սղու մը կը նմանէին :

Մեր գաղթականները ուրախ էին , հեռուոր խաղաղականի ափանց վրայ իսկ , շրջապատուած լինելով բազմաթիւ հայերէ . բայց անոնց ազգային վիճակը տխուր ապաւորութիւն մը ձգած էր նորեկներուն վրայ :

Ազգային ոգին մարած էր այս գաղութի մէկ մեծ մասին մէջ : Բողոքականը աղօթելով , իսկ Լուսաւորչականը անտարբերութեամբ կը դիմէր կորուստի ճամբային : Այս վերջինը յամբաքայլ կերթար գէպի կորուստ , իսկ առաջինը արտարանօք կը վազէր Ընքըլ Սամի ստամոքսին մէջ լուծուելու համար :

Նոր սերունդը իր օրօրոցէն կը սորուէր տեղական լեզուին փարիլ . երիտասարդութեան մէջ մասնաւոր ձիգ մը կար տեղացի կարծուելու : Միացեալ Նահանգաց մէջ սա միակ վայրն էր ուր հայ աղջիկներ տեղացւոց հետ կ'ամուսնանային՝ այդ խնամութիւնը տեսակ մը պատիւ ու փառք կարծելով :

Կային շատեր ալ որք կանիծէին իրենց բազդը՝ սև մազեր ունեցած ըլլալուն համար : Բնութիւնը Հայը տարբեր էր չինած , բայց Հայը բնութեան առջև իսկ բմբոստանալ կը փորձէր հոս :

Մեր նորեկները Հայոց մէջ զարմացմամբ կը լսէին այնպիսի անուաններ որք մէր յատուկ անուանց բառարանին մէջ տեսնուած չէին երբէք: Թաշճեանը ըսթօն եղած էր ճերմակեանը՝ հուայթ, իսկ սեւեանը պլաքի մը սե գիմակը դըրած էր՝ իր երեսին գոյնը ծածկելու համար:

Բայց կային իմաստականերու այս խմբին մէջ ազգային հոգոյն նախանձախնդիր անհատներ ալ որք այդ տեղւոյն Հայոց ազգային վառարանի կայծերը կը նկատուէին:

Նորեկներուն համար մխիթարութիւն մ'էր այս. և կը յուսային օր մը այդ կայծերէն տեղւոյն դադրեալ անուանեալ կարեւոր մէկ մասը բռնկած տեսնել ազգային ոգիով:

Գ.

Կիրակի առաւօտ մըն էր: Ֆրէշնօի Հայք դաշտային մի կրօնական պաշտամունք պիտի ունենային այդ առաւօտ մօտակայ ազարակի մը մէջ:

Ժողովուրդը արեւագալէն առաջ ճամբայ ելած էր պաշտամանց վայրը երթալու համար:

Սա ճամբորդներուն մէջ էին նաեւ Լեոն ու Աստղիկ, որոց խօսակցութեան նիւթը բոլորովին տարբեր էր այդ առաւօտ: Աստղիկ կոտորածներէն ախուր դէպքեր կը պատմէր. Լեոն քանիցս փորձեց փոխել խօսակցութեան նիւթը, բայց չի յաջողեցաւ, վասն զի Աստղիկ մասնաւոր փափաք մը ցոյց կուտար այդ մահու և արեան պատմութիւններն խօսքի առարկայ ընել:

Լեոն տեղի առաւ վերջապէս. և մարդիկ ընդհանրապէս ամուսնանալէ առաջ բնաւ չեն ընդիմանար իրենց խօսեցելուն կամաց:

—Երբ կոտորածներու վրայ խօսք բացուի, ըսաւ Լեոն երբ կարգը իրեն եկաւ խօսելու, չեմ կրնար մօռնալ սոսկալի դէպք մը որոյ պատկերն ու յիշատակը սարսափ կազդէ ինձ: Կոտորածի առաջին օրն էր. հրացանները կը դռային քաղաքին ամէն կողմերէն. ահ ու սարսափ կը տիրէր ամէն կողմ: Ես սենեկիս պատուհանէն փողոցը կը դիտէի սարսափաշար՝ երբ տեսայ Հայերու բազմութիւն մը որ կը վազէր շնչասպառ: Ոչ ոք կը համարձակէր իր դուռը բանալ՝ այս խեղճերը ներս ընդունելու համար: Սիրտս

չի դիմացաւ. վար գնացի անմիջապէս ու դուռը բացի բազմութեան առջև. տունը լեցուեցաւ շուտ մը, բայց բազմութիւնը կուգար տակաւին: Դիշ վերջ փողոցի ծայրէն թուրքերու զինեալ խումբ մը երեան եկաւ. դուռը գոցել ջանացի ճիշդ այն պահուն երբ երբ դռատի աղջիկ մ'ու երիտասարդ մը, շուարած ու սարսափաշար, ներս մտնել կուգէին: Շատ ուշ էր. տաճիկները մօտեցեր էին ու կը կրակէին արդէն. մերժեցի զանոնք ընդունել: Երիտասարդը շարունակեց ճամբան, բայց խեղճ աղջիկը չի հետեցաւ անոր. մէկ ոտքը դրան սեմէն ներս դրած՝ կը պաղատէր որ ներս առնեմ զինքը: Թշնամիք վրայ կը հասնէին արդէն: Մարմինս դողալ կըսկսի երբ միացեալը կը յիշեմ: Մեր կեանքը վտանգի չենթարկած ըլլալու համար՝ դժբաղդ աղջկան ոտքը դուրս քշեցի բռնի, ու դուռը գոցեցի անոր երեսին՝ թողլով անպաշտան հայուհին գազաններու ճիրանին մատնուած: Ո՛հ, խեղճս կը նեղէ զիս, վասն զի կը հաւատամ հիմայ թէ կրնայի անոր կեանքը ազատել եթէ՝ փոխանակ անոր ոտքը սեմէն դուրս հանելու համար ժամանակ վատնելու, զայն ներս առնէի անմիջապէս:

Աստղիկ, այս սրտակտուր պատմութիւնը լսելով, դունաւոր սկսած էր. սիրտը կը տրոփէր. ոտքերը կը դողային. սեւ ամպեր եկած ծածկած Լին փայլուն Աստղիկն ու անոր հոգին: Լեոն իր պատմութիւնով յափշտակուած՝ բնաւ չէր նշմարէր սոսկալի փոփոխութիւնը որ տեղի կունենար իր խօսեցելոյն վրայ:

—Տաճիկները, շարունակեց Լեոն, հասան որսին քիչ մը վերջ. ոմանք գերի տանիլ կուզէին զայն. ոմանք կը պահանջէին որ մահմէտականութիւնը ընդունի անմիջապէս, իսկ քանիներ զայն մեռցունել նախապատիւ կը համարէին, վասն զի կարելի պիտի չըլլար համաձայնիլ թէ մահկամարդ գեղուհին այդ գազաններու ո'ր մէկի հարէմին զարդը պիտի ըլլար: Անհամաձայնութիւնը սկսած էր արդէն. վիճարանողներու ձայնը հեռուները կը հասնէր: Վերնայարկ ելայ շուտ մը՝ ողբերգութեան վերջի ահեղ տեսարանը տեսնելու համար: Գազաններու ձեռքն ինկած տկար թռչնիկի մը նման յոսից ցլուխ կը դողար հայուհին: Կա-

րեւի չէ նկարագրել այն սարսափը որ մարմնացած կերեէր անոր գգգուեամբ գէմքին վրայ: Բայց որպէս զի կռիւ մը չի պատահէր գազաններուն մէջ, անոնց պարագլուխը՝ դաժանագէմ տաննապետ մը՝ սուրի անակնկալ հարուածով մը անմեղ աղջկան կոկորդը կտրեց. արիւնը՝ զոհին վերջի միակ բողբոջը՝ ցայտեց ուժով զիքը շրջապատողներու երեսին ու ներկեց զանոնք: Տարաբաղդ աղջկան շնորհալի գլուխը մորթով մը միայն կախուած մնաց մարմնոյն վրայ: Տաճիկներն հեռացան. զոհը պահ մը առանձին մնաց իւր անմեղ արեան հետ, որմէ կազմուած լճակի մը մէջ կը թաղլաղէր տակաւին...:

Այս վերջի խօսքերը լրացած ժամանակ Ասաղի գետինը փռուեցաւ՝ սուր աղաղակ մ'արձակելով: Մարած էր. անոր մեռելագոյն գէմքը սոսկում մը յառաջ բերաւ լեռնի վրայ, որ կարծես իւր աչքերուն անգամ չէր ուզեր հաւատ ընծայել:

Լեռն իր թեւերուն մէջ գրկեց զԱսաղիկ, ջանաց ոտքի կեցնել ու արթնցունել զայն:

Բազմութիւնը եկած շրջապատած էր զիրենք. ամէնքն ալ չուարած և անհամբեր՝ աղջկան սթափելուն կըստատէին:

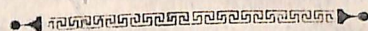
Ասաղիկ սթափիլ սկսեց:

—Ասաղիկ, ինչ եղար, սիրելիս. կուզես որ տուն տանիմ գլեզ, հարցուց Լեռն չուարած կերպով մը:

—Հեռացի՛ր ինէ, դու անսիրտ, պատասխանեց Ասաղիկ տկար ձայնով, Զարուհիի սոսկալի մահուան ուղղակի պատճառ եղող անգութը անոր քրոջ յաւիտենական առելութեան արժանի է:

Լեռն ետ ետ քաշուեցաւ՝ ամօթահար ու չուարած:

Եւ երկու սիրահարք բաժնուած էին յաւիտեան...:



Երանելի է այն Հայը որ իր հայրենիքը կը սիրէ, ու անոր թշնամիներու կոկորդով իր սուրը կը սրէ:

Այդպիսի մէկը ջրի եզերքը տնկուած ծառի մը կը նըմանի որ ժամանակին իր պտուղը կուտայ, և ինչ որ ընէ կը յաջողի անշուշտ:

Ինչո՞ւ անտարբերները կը խռովին, ու կեղծաւորները անոտին կը քարոզեն:

Երկրիս թագաւորները ինքզինքնին կը հաստատեն, ու հիմայ խորհուրդ կընեն Հայուն ու անոր հոգիին գէմ՝ ըսելով թէ կոտորենք Հայուն ոսկորները ու անոր վրայ մեր լուծը աւելի ծանր ընենք:

Երկինքի Բնակիչը ասոնց վրայ չի ծիծաղեցաւ, ու բրուտի ամանին նման չի փչրեց զանոնք:

Մենք երկիւղով ծառայեցինք Տիրոջ և դողալով վախցանք իրմէ: Սէլայ

Ո՛վ Տէր, մեր թշնամիները որչա՞փ շառցան. ծովու աւազէն չառուր են անոնք:

Մեր ձայնովը Տէրը կանչեցինք, բայց նա իր սուրը լեռնէն չի պատասխանեց մեզի:

Շատ Հայեր պառկեցան ու քնացան, բայց շարժեցան երբէք, վասն զի Տէրը թող տուաւ ամբարիշտ հեթանոսին ջարդել զանոնք:

Այլ ինչպէ՞ս չի վախնանք բիւրաւոր ամբարիշտներէ որք մեր չորս կողմը պատեր են:

Կանչելու ատեն մեզ պատասխան տուր, ո՛վ Տէր. նեղութեան մէջ ինկանք քու կրօնքին համար. ողորմէ այժմ, ու նոր գաղափար մը ներշնչէ այս նոր Իսրայէլիկ անտարբեր զաւակներուն մէջ:

Արդարութեան զոհեր մատուցինք և Տերոջը յուսացինք, բայց արիւնէ զատ գեռ ոչինչ տեսանք:

Սաղաղութեամբ չենք կրնար պառկիլ ու քնանալ, ո՛վ Տէր, վասն զի քու կրօնիդ թշնամիները կըստատեն մեզ ի քուն գտնել. բաւ քնացանք, բաւ յուսացինք, շնորհք տուր մեզ որ ասկէ վերջ մենք զմեզ պաշտպանենք: Սէլայ:

Ո՛հ Թէ Մեռնի

Կը սիրէի մանկահասակ,
Հայուհի մը դեղանի.
Ամեն անգամ որ կը յիշեմ,
Խեղճ գլխէս կը ասնի:

Անոր սիրուն սիրտս հալի,
Ու կը մաշի ամեն օր.
Մտիկ ըրէ՛ք պատմեմ ձեզի,
Թէ սէր մնաց նա այսօր:

Անակնկալ նամակ մը ինձ
Տուաւ մէկը անսովոր.
Ճանաչեցի ձեռագիրը,
Ծանօթ էր ինձ խոստ աղուոր:

Մտի սենեակի մը առանձին,
Ու կարգացի, բայց լալով.
Զի իմ դժբաղդ հէք սիրուհիս
Դրած էր իւր արցունքով:

«Դու գնացիր ու հեռացար,
«Հայաստանէն տար աշխարհ.
«Յանկարծ մահուամբ, ախտո՛ւ մեռան
«Իմ ծնողքս հէգ թշուառ:

«Ողբա՛, Սիրակ, մեր փափաքը
«Մնաց թերի անկատար.
«Ողբա՛յ, ողբա՛յ, զի զիս տուին
«Հրէշ մարդու մի օտար:

Երբ կարգացի վերջին տողերն,
Անախտ ռ՛հ ստեղակի.
Սարսափահար գետին ինկայ,
Խեղճ հորոյս ցաւալի:

Ո՛հ, թէ մեռնիմ ես այս ցաւով,
Տարէք մարմինս Հայաստան.
Թագեցէ՛ք հոն ուր թաղուած կայ
Դժբաղդ մէկը ինձ նման:

Ն. Մ. ԹԱԹԵՆՅԱՆ

ՀՐԱՅՈՒՂԻՄ



Սը միտա՛ս... բերնէդ բացեր կը ցայտեն
Առտա կը փազեն սե կրակ, փրփուր.
Վրդոված ես շատ. քու այրած սրտէն
Բացեղ՛ն ժայռեր կը ցայտեն բոց, հուր:

Քո սարսափելի տեսքդ տխր գիշեր
Մարդիկ հեռուէն գիտեն սարսափով.
Բերնէդ գէպ երկինք ցայտող կայծակներ
Կը լուսաւորեն լիս, ձոր, դաշտ ու ծով:

Երբ դու բարկանաս՝ ոչ մարդ ու թռչուն
Յանդ գնին մօտ դալ, քիչ միայն մօտ քեզ.
Մահկանացուք՝ մարդ, գաղան, անասուն
Հեղուկ կրակիդ ներքե կը ծածկես:

Թոյլ չես տար մէկը գայ քեզ հարցնել
Թէ այս ցաւաւ մի, բացերդ են ինչու.
Քեզ մօտեցողին կ'ապառնաս պատժել,
Կրտսիպես դամնայ շնչառարտ ի շու:

Արդեօք քու սիրտդ ալ կրակին մաղմաղ
կոյս մ'իբ նայուածքով մատնեց անտեղի,
Որ թէն երբեմն կը թուիս խաղաղ,
Բայց միասն նորէն, գոռաս կատաղի:

Թող որ ես մօտ գամ ահաւոր բերնիդ,
Բարեկամ ըլլանք, բաղդակից հրաբուդիս.
Նայիմ բերնէդ վար տեսնեմ թէ սրտիդ
Ինչ վերք կայ հոն խոր, ինչ սա բոցն մուխ:

Իմ սիրտս ալ կրակ առած կը վառի,
Սրտէս կը ժայթքեն կրակներ ու բոց,
Ես ալ չեմ ուզեր որ մարդիկ ինծի
Մօտ գան՝ վրդովել հոգիս այլեկոծ:

Բայց իմ կրակէս ոչ ոք վախ ունի.
Իմ ցաւերս ինծի ամօթ կը կարծեն.
Կը խնդան մարդիկ, կ'ըսեն սիրտ չունի
Երբ ես կը միտամ, կ'այրիմ այս կայծէն:

Իմ կրակս միայն զիս կայրէ անշէջ,
Ուրիշին անկէ չի կայ բնաւ վախ.
Ես կայրիմ անով, նա կայրի իմ մէջ
Մոխիր կընէ զիս անագան կամ վաղ:

Ահա ելի հրաբուդիս, թող որ քովդ գամ.
Տեսնենք որո՞ւն բոց սաստիկ է անվերջ.
Կամ ես այրեմ քեզ իմ հրով, և կամ
Մոխիր ընեն զիս բոցիդ մէջ անշէջ:

Հ. ԻԿԻՆԵԱՆ

ԱՌԱՋԱՐԿԸ

Նուէր՝ ձօնեմ քեզ այս ատեր,
Զի կը սիրեմ սրտէ քեզ.
Անունս ալ թող քու կդ ըլլայ,
Բաղդս, հոգիս, սիրտ մը հեզ:

Արդեօք կարե՞ս զայն ընդունիլ,
Կամ ինձ թոյլ տալ կը հաճի՞ս
Որ՝ ասկից վերջ կոչեմ գրեզ
Իմ հոյակապ պաշտելիս:

Բոպէ մ'իսկ ես պիտի չըլլամ
Հանգիստ, մինչև որ ըսես
«Նուէրներդ քու պատուական»
Թէ «կընդունիմ սիրով ես»:

Դու թող ատեր որ, սրտիս հատոր,
Գիտնան աշխարհ ու մարդիկ
Թէ ասկէ վերջ ես քու կդ եմ,
Դու՝ իմ սէրս մէկ հատիկ:

Ի՞նչ անհամբեր պատասխանիդ
Պիտ սպասեմ. չո՞ւտ գրէ.
Բառ մը միայն բառ է ինծի,
Բառ մը երեք հայ-գրէ:

Կամ երեք վարդ յդէ ինծի,
Նշան անկեղծ ջերմ սիրոյ,
Մէկին վրայ Ա. մը գծէ,
Միոյն՝ Յ. մը, վերջնոյն՝ Ո:

Հ. ԻԿԻՆԵԱՆ



(8200-56)

ՍՈՒՐԲԸ ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՐԿՈՆԵԱՆ

Ա.

Ըսաւ Վարդան «Հապօն Հայոց կարիճներ .
Ձէնք ու նիզակ առէ՛ք վաճան հուսերներ ,
Ամբարշտին վազենք ընդդէմ՝ յանդիման ,
Չար ոսոխին , արիւնարբուն Հայութեան :»

«Մեր նախահարց գերեզմանին ու երկրին ,
Մեր ազգային ազատութեան ու գաւին ,
Հայ մեր անուան կուգայ տիրել մի օտար
Ազգ անդգամ , ազգ մոլորեալ , ազգ մը շար :»

«Եթէ այսօր մեք թուլանանք յանուն մեր
Սիրուն երկրին երթալ կռուիլ անվեհեր .
Եթէ այսօր մեք խնայենք մեր արիւն ,
Ազգաւ գերի պիտի լինինք թշնամւոյն :»

«Եթէ այսօր մեք արտօրաւ չի գիտնանք ,
Մեր պաշտելի Հայրենիքը չի փութանք
Հեռի պաշել օտարներու պիղծ սաքէն ,
Սարկութիւնն է մեր բաժին ապաքէն :»

«Հապօն, քաջեր, առէ՛ք զէնքեր որ երթանք
Դէպի Տղմուտ , ուր թշնամին պիտ' գտնանք .
Ջարդենք, կոտորենք այդ սինդոր ժողովուրդ .
Դորա արեամբ ներկենք զգետ մեր Տղմուտ :»

«Յառա՛ջ» կոչեց Մամիկոնեան . վազեցին
Հայոց քաջեր խումբ խումբ բանակ կազմեցին .
Վաթսուն Հազար կարիճ որդիք Հայութեան ,
Պատրաստ կեցան վազել ի դաշտ քաջութեան :

Դե մեկնեցաւ Հայոց բանակն անվեհեր ,
Ոյր առջեէն Մամիկոնեանն կը քալէր
Իրրե հուր բոց նորա աչքերն հայկական ,
Կամարածե յօնից տակէն փալիւն :

Ազատ Մասին իր հուր աչքերն վեր առած ,
«Երթաք բարե՛աւ» ըսաւ Հայոց այս փառաց ,
Որ կը վազէր փրկել արեամբ իւր կարմիր
Հայաւ անունն , Հայու կրօնն ու երկիր :

«Երթաք բարե՛աւ, ո՛վ Հարազատ իմ որդիք ,
Երթաք բարե՛աւ» կ'ըսէր Հալուսորն մեր Մասիք ,
Որոյ ճերմակ ալեաց վրայ վազէին ,
Լեզի արցունք իր աչքերէն երկնային :

«Գացէ՛ք , երկինք լինին ձեզի օգնական .
Ձեր բազուկներն ըլլան Հայուն վրիժառէն .
Գացէ՛ք, անգութ Պարսկին գլուխ ջախջախել ,
Սուրբ ձեր արեամբ Հայրենիք մեր ազատել :»

«Օրհնեալ լինիք , ո՛վ զուտկունք Հարազատ
Մեծ նախահօր Հայոց Ազգին , որ ազատ
Գիտցաւ սպրիլ . թողուլ և մեզ մեծ անուն ,
Մեզ պարծանքներ, ձեզի փառքեր մեծ անհուն :»

«Գացէ՛ք» ըսաւ , և իւր արցունք վազեցին ,
Իւր սաից մօտ փոքրիկ վտակ կազմեցին
Վտակ , որ ցարդ սպրի մնայ , աննախանձ
Եւ ջուր բաշխէ անկեղծ Հայոց քաջագանց :

Լուեց Մասիս , ձորեր տունն արծազանք ,
Լերինք կրկնեն Ալեքին վերջի բանք .
Սախակն յայնժամ երգեց Սոսեոց անտառէն ,
Երգեց , լացաւ սե բազղն Հայուն այն օրէն :

Այդ պատմական մեծ տնտեսին դիցանուէր
Սօսեաց անուշ նուիրական սօսիւններ,
Հայ սօսակի ողորոց ծայնին միացած,
Պրպէս քնար ընկերացան իր լալեաց:

Վերջի անգամ երբ Հայ քաջեր լսեցին
Հայրենիքէն եկող ծայններն, սրբոցին
Իրենց քրտինքն ու արտասուք. խիստ ուրախ,
Բլրէ մը վար հապճեպ իջան հէգ անվտի:

Ալ լսելի չ'եղան ծայներ, ո՛չ լալիք,
Ո՛չ հառաչանք քերոց, ծնողաց Հայ դարիք
Վրդովեցին՝ խռովելով և սրտեր,
Պահ մ'ի տէս տանց իւրեանց լացին որք աւեր:

Բ.

Գիշեր մ'էր տխուր, գիշեր մ'ը՝ լռին.
Սև ամպեր չի կան, աստեղք կը փայլին.
Լուսնի սակիփայլ ճառագայթք պայծառ
Ծածկեն լեռ ու ձոր, դաշտ, դալար ու ծառ:

Մասեաց ետեէն ծագին բիւրաւոր
Աստեղք հայկականք, աստղ մ'ալ գիտաւոր.
Ոյր ճերմակ վարսեր սրբել կը փորձեն
Արտասուս Մասեաց նուաղ աչքերէն:

Հանգարտ Տղմուտի ալիքներ փոքրիկ,
Բաղխելով միմեանց՝ ծայն տային քաղցրիկ.
Զայն, որ միացած հայկական հովին,
Երգ մ'անուշ դառնայր զուարթնոց երկնային:

Յայտկոյս Հայ գետոյն բանակ երեէր,
Բանակ դիւցազանց, քաջաց անվեհեր.
Բանակ, մ'այր զօրքեր թէև թուով քիչ,
Այլ հուժկու, աշխոյժ, անվեհեր, կարիճ:

Պետք և զօրապետք վրանաց ներքև,
Զինուորք կը ննջեն բաց օդին տաջև.
Հովին հայրենի բացած իւր թևեր,
Հանգիստ կարդալով գգուէր գիւր քաջեր:

Բիրանց գագաթներն, հեռի դաշտին շուշ
Հայ պահակք կեցած հսկեն աշալուրջ.
Ոյց սրէն կարէ և ոչ իսկ թռչուն,
Պրծելով հասնիլ Հայ բանակն իջուն:

Մեծ վրանէ մը կը լսուէր սակայն,
Փսփսուք երկու անձերու միայն.
Ոյց համար հանգիստ քնոյ պէտք չ'կար,
Այլ կենալ ահեղ կռուին որ կուգար:

Մին էր քաջարին Մեծն Մամիկոն,
Մօտիկ Ղեռնդի նստած սրբակրօն.
Անոնց փսփսուք, խօսքի առարկան
Սուրբն էր Հայրենիք, Հայրենիք միայն:

Քնացէ՛ք Հանգիստ, ո՛վ Հայ զինուորներ,
Հանգիստ ննջեցէ՛ք, դեռ չէ կէս գիշեր.
Եւ դուք, ո՛վ Վարդան, Ղեռնդ մեծանուն,
Բաւ է ալ աքնիք, մտէ՛ք պահ մ'ի քուն:

Գ.

Յայնկոյս գետոյն մթին խաւար մ'է սրտաւ.
Հայոց լուսնակն, աստեղք չ'տան անկաւակած
Լուսոյ նշոյլ հոն գումարուող բանակին,
Հայ քաջութեան որ գիտէ փորձն ու բողկին:

Վրաններէ տկար լոյսեր պլպլան,
Երկչոտ Պարսկաց տժգոյն դէմքեր ցոյց կուտան,
Որք առ ահի Հանգիստ ու քուն կարէին
Չ'վայելել կենաց գիշերն այն յետին:

Կոքա շունին պաշտպաններ որ հսկեն,
Ողջոյն բանակն զի արթուն է ապաքէն.
Փոքրիկ խումբ մ'իսկ, թէև իքուն, Հայ քաջաց,
Լարսափ կարէ ազդել անթիւ վատ Պարսկաց:

Հսն կայ խումբ մ'ալ վատ հայերու որ սիրով
Միացած է թշնամույ հետ, Հայ սրով
Գալ գառացունել իւր տուն ու տեղ սե մսխիր,
Պղծել Հայոց հարց գերեզմանն ու երկիր:

Այդ վատերու մէջ կ'երևի մի դաժան
Գէմք այլանդակ, որ Հայ տնուան չէ արժան.
Նա վատակն է, վատհոգի մ'է ազգութաց,
Որ գ'նուած է հեղուլ զարիւն իւր եղբարց:

Գնա', կորի'ր, ո'վ անիծեալ հօր զաւակ.
Գնա ոտակի'ր, լեր գարերու նշաւակ.
Քեզ պէս վատին տեղն է դժոխք ու գեհէն,
Քեզի չի կայ փառաց պսակ ոսկեղէն...:

Դ.

Աստեղք, լուսին՝ երկնից ջահեր մեկնեցան,
Արշալոյսի թեւերն յերկինս բարձրացան.
Հայ սոխակաց առաւօտեան եղանակք,
Կարծես փորձեն զարթուցանել զՀայ բանակ:

Պետի հրաման ընդ փոյթ շարժեց Հայ քաջեր,
Ողջոյն բանակն ոտքի կեցաւ անվեհեր.
Կոչեց զԱստուած և օգնութեան Հայրենեաց
Սրբոյն զսէր և զօրհնութիւն նախահարց:

Պահ մը յետոյ մեր հոյակապ Հայրերու
Քաջ զաւակներ Հայաստանեայց փառքերու,
Կազմ ու պատրաստ կեցած էին, ուր Վարդան
Կուտար վերջի իւր քաջալերն ու հրաման:

Սուրբն Ղեռնդ խաչ, սուր ձեռին կը կոչէ,
«Կամ հոս, Հայեր, մեռնիլ հարկ է, և կամ թէ՛
Յաղթանակաւ դառնալ երթալ դէպի տուն,
Ուր պսակներ պիտ' բոլորին ձեր գլխուն»:

«Այս կռուին մէջ որք մեռանին քաջաբար,
Նահատակներ պիտի լինին. դարէս պար
Հայ զաւակներ պիտի պահեն այդ անձանց
Անունն անմահ և յիշատակն՝ անմոռաց»:

«Հապօն, քաջեր, արդ կը մերձի թշնամին,
Մերձ է և ձեզ փառաց պսակն երկնային.
Հապօն, դաջէ՛ք, խաչն ըլլայ ձեզ օգնական,
Եւ ձեր սրեր Մայր Հայրենեաց մեծ պաշտպան»:

Ըսաւ լ'օրհնեց. Հայ դիւցադունք վազեցին,
Սուրբ Պետին հետ թշնամույ վրայ քալեցին.
Տղմուաի քով Հայոց սրեր մերկացան,
Կռուի ձայներն մինչև երկինք բարձրացան:

Վաթսուն հազար քաջաց յրբեր՝ այդ վախկոտ
Անթիւ բանակն ջարդեն, հնձեն իւր գլխոտ,
Եւ նահատակ կ'ընեն մահու դաշտին մէջ,
Ժառանգելով կեանք երջանիկ, փառք անվերջ:

Վատերու խումբ և հայ մատնիչք այդ տմարդ,
Քաջ գլխէին Հայոց յաղթել ոչ էր մարթ,
Քանի ապրէր բանակին մէջ անձնուրաց
Մեծն Վարդան, որ տայր հոգի իւր քաջաց:

Հարիւրներով և պարսիկներ վազեցին,
Սպարապետն Հայոց ընդ փոյթ պատեցին.
Շատ դիմացաւ, ջարդեց շատեր Հայ Հսկան,
Այլ վերջապէս, աւա՛ղ, ինչաւ անկենդան...:

12

9502

—24—

Ե.

Քառասուն օր վերջ երբ Հայք ուխտի գնացին
Հոն, ուր ինկան մեր նաՀատակք աղղային,
Հոն ուր մեռան վաթսուն Հաղար Հայ քաջեր,
Ի փրկութիւն մեր Հայրենեաց երկնանու :

Հոն ուր ինկաւ Մեծն Վարդան վիրաւոր,
Տունկ մ'էր բուսած կարմիր ծաղիօք բիւրաւոր.
Սօսեաց Հայոց սոխակն եկած ծիծառնիկ,
Երգեն, գովեն զանուշահոտն այն ծաղիկ :

Երբ Հայք տեսին զայդ հրաշայիք զարդարուն,
Ըսին թէ այդ Սուրբ Վարդանայ է յարին.
Կուսանք ըրին փնջիկ մ'ի ձե սուրբ Խաչին,
Որ զայդ դենն ի գերեզման մեծ Քաջին :

«Վարդ-Ան» կոչեն Հայոց կոյսեր ու մանկունք,
«Այո՛, Վարդ-Ան» պատասխանեն Հայ սանունք.
Լերանց, ձորոց սուր արձագանք խօսք ու բան,
Գոռան, կրկնեն, Հնչեն յստակ «Վարդ է ան» :

Հայք այդ օրէն կարմիր, սիրուն ու գողարիկ,
Քնքուշ, անուշ և քաղցրարոյրն այդ ծաղիկ
Վարդ կոչեցին՝ յանուն անմահ Հայ Քաջին,
ՆաՀատակին մեր սուրբ երկրի ու Փրկչին :

Զ.

Հայե՛ր, երբ տեսնէք սիրունն այդ ծաղիկ,
Յիշեցէ՛ք Վարդանն ու ձեր Հայրենիք.
Երբ տեսնէք դորա կարմիր թերթիկներ,
Յիշեցէ՛ք ձեր աղղ, ձեր տուն քանդ աւեր :

1887

Հ. ԷԿԻՆԵԱՆ



